

ginalnej wersji językowej oraz, jeżeli dany kraj posiada oficjalną wersję tłumaczenia na inne języki (np. angielski), także w tej wersji. Kolejna informacja umieszczana w bazie to nazwa i adres instytucji odpowiedzialnej w danym kraju za ochronę dziedzictwa. Baza zawiera również adresy stron internetowych tych instytucji, a także adresy stron baz danych skradzionych i poszukiwanych zabytków. Aby ułatwić korzystanie z bazy, Sekretariat UNESCO w niektórych przypadkach wprowadził do bazy nieoficjalne tłumaczenia tytułów aktów prawnych. Takie tłumaczenia są oznaczone „*” i nie mogą być oficjalnie cytowane.

KORZYSTANIE Z BAZY

Struktura bazy jest podzielona na 6 części: Afryka, Europa i Ameryka Północna, Ameryka Łacińska i Karaiby, Kraje Arabskie, Azja i Pacyfik. W tych grupach kraje uporządkowane są w kolejności alfabetycznej, natomiast akty prawne dotyczące konkretnego państwa prezentowane są w kolejności chronologicznej. Akty są wprowadzane do bazy z pominięciem źródła, a także nie uwzględniają przepisów regionalnych dotyczących np. kantonu lub prowincji. Data i tytuł aktu prawnego jest podana w całości. Aby uzyskać dostęp do konkretnego przepisu należy najpierw wybrać obszar geograficzny, którym jesteśmy zainteresowani, następnie wybrać kraj a na końcu odpowiedni przepis. Baza posiada dwie wersje językowe: angielską i francuską.

Należy jednak zwrócić uwagę, iż mimo istnienia tak cennego narzędzia w walce z nielegalnym handlem dziełami sztuki, wiele krajów, w tym także Polska, nie wprowadziło do bazy niezbędnych informacji. Biorąc pod uwagę szkody, jakie dziedzictwo kulturowe ponosi w wyniku tego proceduru, wydaje się nierozsądne zaniechanie tak mało problematycznej czynności mogącej jednocześnie przynieść tak duże, wymierne skutki w walce z przestępczością przeciwko dobrom kultury.

Na zakończenie należy dodać, iż wszystkie informacje znajdujące się na stronie przekazywane są przez konkretne kraje, w związku z tym UNESCO nie ma wpływu i nie odpowiada za to czy dane te są aktualizowane i czy nie zawierają błędów. ■

OBRÓT ANTYKAMI w prawie Wspólnoty Europejskiej

Handel antykami wywołuje wiele sporów wokół zwrotu nielegalnie wywiezionych bądź przywiezionych „skarbów”. Nicco inaczej niż w przypadku innych

dziel sztuki i zabytków antyki nie zawsze mają swojego właściciela i często znaleziska i wykopaliska archeologiczne są znajdowane w takich okolicznościach, że wykluczają sens jego poszukiwania. Prawo Wspólnoty Europejskiej w odrębny sposób rozwiązuje problemy zwrotu między państwami członkowskimi, ale jego polityka *wyczulenia na ochronę dziedzictwa kultury* zaowocowała też specjalnym podejściem do zwrotu składników dziedzictwa kultury państw trzecich.

Państwo może zastrzec w prawie, że obiekt bez właściciela staje się jego własnością, albo ustalić procedury zmierzające do potwierdzenia swojej własności¹. Ogólne zasady prawa własności w stosunku do przedmiotów znajdujących się pod ziemią zostają wyłączone przez szczególne przepisy prawne dotyczące ochrony tożsamości społecznej i badań naukowych nt. przeszłości, dla których antyki są źródłem materialnym. Jeżeli więc dysponowanie znaleziskiem archeologicznym, używanie i pobieranie korzyści należy tylko do wskazanych przez prawo osób, a nie osób znalazcy, ani odkrywcy, to wywóz za granicę bez noty-

fikacji właściwych władz może być uważany przez państwo za kradzież.² Jeżeli nawet legalnie nabyte antyki objęte są wymogiem uzyskania

pozwolenia wywozowego, to z reguły przepisy celne operują postanowieniami o przypadku mienia nielegalnie – bez pozwolenia – wywiezionego, w razie jego przejęcia. Kłopot ze skutecznością w państwie przywozu takich przepisów o własności przedmiotów archeologicznych, polega: po pierwsze – na udowodnieniu rzeczywistej własności państwa, a po drugie – rzeczywistego przypadku, gdyż jeśli nie ma przejęcia na granicy, może nie być przypadku mienia.

Jeżeli jednak sprawa nie dotyczy kradzieży, to obce prawo publiczne (*ius cogens*), tj. karne dotyczące naruszenia własności, nie jest zazwyczaj brane pod uwagę przy rozstrzygnięciu sprawy sądowej w państwie przywozu. Dodatkowo deklaracja państwa nt. własności antyków – starożytności – może mieć zasięg ograniczony tylko do jego terytorium w przypadku, gdy rzecz po wywozie została sprzedana na terytorium państwa przywozu. Wówczas po takiej transakcji zwykle obce postanowienia o „nieruchomości” przedmiotu nie będą stosowane.

Tak więc spory związane ze stosowaniem właściwego systemu prawne-

go wobec roszczeń o zwrot antyków ujawniają dwie oczywiste sytuacje faktyczne.

Co do pierwszej należy zaznaczyć, że wywóz antyków jest ograniczany bądź zakazany z tytułu ochrony tożsamości społeczeństwa i właściwego wykorzystania źródła historycznego, jakim jest znalezisko, wykopalisko lub stanowisko archeologiczne, ogólnie mówiąc powodów i zasad zawartych w prawie ochrony dziedzictwa kultury (lub ochrony zabytków), w tym obrotu zagranicznego. Z drugiej strony przywóz jest swobodny³. Istnieje w związku z tym potrzeba odnalezienia właściwych norm do zastosowania w sporach prawnych.

W drugiej sytuacji trzeba wskazać niekiedy na konieczność każdorazowego ustalenia, czy do zwrotu przedmiotu archeologicznego niezbędne jest udowodnienie prawa własności. W rezultacie tak nakreślonych sytuacji wyodrębnione zostają problemy prawne zwrotu antyków wywiezionych z terytorium państwa członkowskiego i wywiezionych z państw trzecich.

Wspólnota Europejska zrezygnowała z naliczania cła od przywożonych antyków wzorem zharmonizowanego systemu oznaczania i kodowania towarów, tj. konwencji brukselskiej z 1983 r. Taryfa celna wyłącza antyki do odrębnego działu 97 razem z przedmiotami kolekcjonerskimi i dziełami sztuki. Kryterium wyróżniającym antyki jest wiek przedmiotu, tj. powyżej 100 lat i ten wiek w założeniu określa przedmioty, które nie mają charakteru czysto gospodarczego. Włączenie antyków do odrębnego działu taryfy miało na celu popieranie międzynarodowego handlu przedmiotami zabytkowymi i edukacyjnymi. Z celem tym korespondowały preferencyjne reguły podatkowe VAT, dotyczące przywozu antyków z krajów trzecich, zawarte w dyrektywie Rady 94/5/WE⁴ oraz rozporządzeniu Komisji (EWG) nr 2454/1993⁵.

Jednocześnie te same antyki, będące towarami celnymi, nosić mogą cechy określone w przepisach o ochronie zabytków, które zdają się wskazywać na potrzebę, by ich przywóz również podlegał innej niż tylko taryfowa ochronie.

Antyki są objęte przez ustawodawstwo ochrony dziedzictwa kultury w państwie wywozu, niezależnie od terminologii, gdyż jako antyki rozumieć można w prawie państw europejskich np.: „obiekty” określane przez odniesienie do znaczenia historycznego, artystycznego, kulturalnego (Austria), narodowego i dla historii sztuki (Francja), „starożytności” (Grecja, Cypr, Malta), antyczne starożytności i „relikty” (Szwecja), „materiały kulturalne” („dobra kultury”), określone jako starożytności i dzieła sztuki, obiekty o znaczeniu narodowym i obiekty archeologiczne (Wielka Brytania), „dobra kultury” o artystycznym, historycznym lub archeologicznym znaczeniu (Portugalia). Antyki w ujęciu niniejszych uwag mają więc pojemne znaczenie, gdyż przedmioty starsze niż 100-letnie mogą być zarówno starożytnościami, obiektami o znaczeniu archeologicznym lub historycznym, znaleziskami, wykopaliskami, stanowiskami archeologicznymi lub wreszcie dobrami kultury w rozumieniu dyrektywy 93/7/EWG w sprawie zwrotu dóbr kultury wyprowadzonych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego⁶.

Dyrektywa wytyczyła państwom członkowskim cel, jakim jest zagwarantowanie w prawie krajowym zwrotu dóbr kultury przemieszczonych niezgodnie z rozporządzeniem Rady (EWG) nr 3911/92 w sprawie wywozu dóbr kultury⁷ lub krajowych zasad ochrony narodowych dóbr kultury, o których mowa w art. 30. Traktatu o WE. Jeżeli dany przedmiot jest przywieziony do Wspólnoty, to podlega prawu państw członkowskich wprowadzonemu w wykonaniu dyrektywy tylko wtedy, gdy był przed wywozem z terytorium celnego Wspólnoty (który nastąpił w dniu 1 stycznia 1993 r. lub później) przedmiotem ochrony w myśl przepisów mieszczących się w zakresie wyjątku traktatowego od swobody obrotu towarowego, czyli art. 30. TWE (art. 1. i 13.). Musi przy tym spełniać wymogi załącznika dyrektywy, chyba że pochodzi ze zbiorów publicznych albo zasobów instytucji kościelnych (art. 1.). Dla wytoczenia procesu o zwrot stosuje się wówczas procedurę ustaloną w dyrekty-

wie 93/7/EWG, która zmierza do fizycznego zwrotu dobra kultury na terytorium państwa członkowskiego występującego o zwrot (art. 1. ust. 5.). Sąd bądź arbitraż nie zajmuje się badaniem, które prawo jest właściwe w danym przypadku angażującym państwa członkowskie, gdyż dyrektywa zharmonizowała procedurę zwrotu i jest ona prowadzona w oparciu o prawo państwa, w którym złożono wniosek o zwrot dobra kultury.

W przypadku przywozu z krajów trzecich przedmiotów archeologicznych mających więcej niż 100 lat, określonych w załączniku rozporządzenia nr 3911/92 EWG, które pochodzą z wykopalisk i odkryć lądowych lub podwodnych oraz terenów archeologicznych, niektóre państwa członkowskie mogły, zgodnie z rozporządzeniem (art. 2. ust. 2. akapit 2.) z góry nie wyrazić ewentualnego późniejszego zainteresowania niektórymi z tych przedmiotów. W myśl rozporządzenia, jeżeli przedmioty takie mają ograniczoną archeologiczną lub naukową wartość oraz pod warunkiem, że nie pochodzą one bezpośrednio z wykopalisk, odkryć i terenów archeologicznych w państwie członkowskim, a ich obecność na rynku jest zgodna z prawem, państwo może nie wymagać pozwoleń na wywóz. Państwo, które nie jest zainteresowane kontrolą wywozu tych dóbr, nie będzie zapewne wnioskować o zwrot, gdy znajdą się ponownie na terytorium jednego z państw członkowskich, tym bardziej że furtka do określenia skarbu po wywozie daje te szanse tylko w przypadku niezgodnego z prawem wyprowadzenia z terytorium państwa członkowskiego, a więc z naruszeniem rozporządzenia nr 3911/92 EWG.

Należy zaznaczyć, że dyrektywa jest tak samo skuteczna w przypadku wywozu z terytorium państwa członkowskiego na terytorium innego państwa członkowskiego bez konieczności przebywania dzieła na terytorium kraju trzeciego.

Dyrektywa 93/7/EWG nie wymaga też badania dla zarządzenia zwrotu obiektu, czy państwo występujące z prośbą posiada do niego tytuł własności i czy nastąpiła kradzież w państwie członkowskim, w którym obiekt podlegał ochronie przed wywozem. W proce-

durze zwrotu państwo wywozu przedstawia przy wszczęciu postępowania sądowego dokument opisujący przedmiot objęty wnioskiem i stwierdzający, że jest to dobro kultury oraz oświadczenie właściwych jego władz, że dobro kultury zostało wyprowadzone niezgodnie z prawem z jego terytorium (art. 5.). Do zwrotu dobra kultury wystarczy więc fakt nielegalnego przemieszczenia w rozumieniu dyrektywy. Nie oceniając stopnia trudności skutecznego złożenia w sądzie tych dokumentów, trzeba jednak zauważyć, że technika zwrotu ustalona w przepisach dyrektywy jest maksymalnie prosta i nie nakłada warunku zwrotu, jak własność obiektu. Roszczenie o zwrot jest więc niezależne od tytułów własności.

Przywóz antyków pochodzących z krajów trzecich na terytorium celne Wspólnoty i sprawy ich zwrotu z powodu naruszenia obcych ustaw wywozowych nie są rozstrzygane w oparciu o przepisy wspólnotowe, ale o zwykle stosowane w takich przypadkach uregulowania, takie jak: przepisy prawa międzynarodowego publicznego bądź prywatnego. W odróżnieniu od tradycyjnego sposobu rozwiązywania sporów sądowych o zwrot antyków, który przy ustalaniu własności obiektu pomijał obce prawo publiczne o wywozie zabytków, w porządkach prawnych państw członkowskich nastąpiła ostatnio konwencyjna zmiana.

W zakresie prawa prywatnego do *acquis* Wspólnoty należy konwencja rzymska z dnia 19 czerwca 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych⁸, która weszła w życie w większości państw członkowskich z dniem 1 kwietnia 1991 r. Ustanowiła ona wspólną regułę uznawania i stosowania nie tylko regulacji wywozowych innego państwa członkowskiego, ale jakiegokolwiek innego państwa. Przewiduje ona (art. 7. ust. 1.), pod pewnymi warunkami, możliwość nadania mocy obowiązującej na równi z uznanym i stosowanym prawem, obowiązującymi przepisami prawnymi (*iuris cogentis*) innego państwa, które mają „bliski związek” z „sytuacją”, z pierwszeństwem przed prawem właściwym dla zobowiązania umownego. Oznaczać to może wykluczenie stosowania prawa wskazanego w umowie o przeniesienie własności anty-

ków. Wymienione kryteria stosowania właściwego prawa okazały się dla niektórych państw członkowskich, jak: Wielka Brytania, Niemcy, Irlandia, Luksemburg, na tyle niejasne, stwarzające możliwości czynienia zastrzeżeń i warunków stosowania artykułu, że zdecydowały o jego niestosowaniu⁹. Decyzja o stosowaniu obcego prawa publicznego leży w dyskrekcji sądu i badającego naturę oraz cel konsekwencji stosowania lub nie obcego prawa. Tak więc ewentualne zmodyfikowanie skutków umowy o przeniesienie własności antyków może nastąpić na podstawie prawa państwa wywozu.

Mimo że procedura wspólnotowa zwrotu dóbr kultury uniezależnia ochronę w innym państwie członkowskim od tytułów własności w państwie członkowskim wywozu, to w razie przemieszczenia obiektów z wykopalisk lub stanowisk archeologicznych bądź znalezisk, bez wiedzy stosownych władz, udowodnienie nielegalnego przemieszczenia jest nadzwyczaj utrudnione.

Okazuje się, że prawo wspólnotowe jest na tyle elastyczne, że dostarcza odpowiednich instrumentów w pilnych przypadkach konieczności powstrzymania przywozu antyków z innych państw. W specjalny sposób Wspólnota interweniowała w sprawie ochrony dziedzictwa kultury Iraku wobec jego grabieży wojennej i powojennej. Co do zasady przedsięwzięła pilne i niezbędne środki w odniesieniu do przepływu kapitału i płatności w związku ze wspólną polityką zagraniczną i bezpieczeństwem (art. 301 TWE), a szczególnie stosowane są one jako ograniczenia mające zastosowanie do handlu dobrami kultury należącymi do dziedzictwa Iraku, celem ułatwienia ich bezpiecznego powrotu. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1210/2003¹⁰ zakazało przywozu lub wprowadzenia na terytorium Wspólnoty, wywozu lub usunięcia z terytorium Wspólnoty, a także obrotu handlowego iracką własnością kulturalną i innymi artykułami o znaczeniu archeologicznym, historycznym, kulturalnym oraz o wyjątkowym znaczeniu naukowym i religijnym, jeśli zostały one nielegalnie wywiezione z ich umiejscowienia w Iraku. Wykaz przedmiotów podlegających zwrotowi odpowiada wykazowi z załącznika rozporzą-

dzenia nr 3911/92 EWG i dyrektywy 93/7/EWG. Stosowanie sankcji karnych łącznie z przypadkiem mienia na granicy, następuje w wyniku uznania mocy wszelkich irackich przepisów ustawowych i wykonawczych, które regulują przemieszczenia dzieł sztuki i zabytków, w tym antyków. Niezależnie od rodzaju i sposobu wykonywania własności zabytków w Iraku sankcje nie są ograniczone przez zastrzeżenie alternatywne, by zatrzymywane artykuły stanowiły integralną część albo zbiorów publicznych, wymienionych w inwentarzach zbiorów konserwatorskich irackich muzeów, archiwów lub bibliotek, albo inwentarzach irackich instytucji religijnych (art. 3. ust. 1.). Nielegalny wywóz nie oznacza więc wyłącznie wywozu artykułów uprzednio rozpoznanych w odpowiedniej formie przez właściwe władze konserwatorskie Iraku, ale wszelkich objętych deklaracjami irackimi zawartymi w ustawodawstwie bądź aktach wykonawczych. Odzyskanie antyków wymaga wykazania pochodzenia z Iraku.

Wobec powyższych uwag można zauważyć, że *acquis* Wspólnoty daje zarówno wyraz przestrzegania reguły, że prawa wywozowe państw członkowskich bądź przepisy o własności antyków powinny mieć pośrednio skuteczność w innych państwach członkowskich, jak i rozciągnięcia pod pewnymi warunkami tej reguły na stosunki z krajami trzecimi, modyfikując bądź wyłączając tradycyjne zasady stosowania prawa właściwego do sporów o zwrot antyków. ■

PRZYPISY

¹ Por. M. Dreła: *Własność zabytków*. C. H. Beck 2006

² W. Kowalski: *Nabywanie własności dzieła sztuki od nieuprawnionego*. Zakamycze 2004

³ Rozporządzenie Rady EWG nr 2658/87 z dnia 23 lipca 1987 r. w sprawie nomenklatury taryfowej i statystycznej oraz Wspólnej Taryfy Celnej, Dz. Urz. WE L 256, z 7.09.1987, z późn. zm.

⁴ Z dnia 14 lutego 1994 r. uzupełniającej wspólny system podatku od wartości dodanej przepisy szczególne dotyczące towarów używanych, dzieł sztuki, przedmiotów kolekcjonerskich i antyków, Dz. U. WE L 60, 3.03.1994 r., s. 16-24

⁵ Z dnia 2 lipca 1993 r. ustanawiające przepisy w celu wykonania rozporządzenia Rady (EWG) nr 2913/92 ustanawiającego Wspólnotowy Kodeks Celny, Dz. U. WE L 253, 11.10.1993, s. 1 766, ze zm.

⁶ Dz. U. WE L 074, z 27.03.1993, s. 74 ze zm.

⁷ Dz. U. WE L 395, z 31.12.1992, s. 1 ze zm.

⁸ Dz. U. WE L 266 z 9.10.1980, s. 1

⁹ A. Biondi: *The Merchant, the Thief & the Citizen: The Circulation of Works of Art within the European Union*, CMLR 1997, vol. 34, s. 1190

¹⁰ Z dnia 7 lipca 2003 r. dotyczące niektórych szczególnych ograniczeń w stosunkach gospodarczych i finansowych z Irakiem oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 2465/96, Dz. U. UE L 169, z 8.07.2003, s. 6